

GULÂM AHMED

(غلام احمد)

(ö. 1908)

Kādîyânîliğin kurucusu
(bk. KÂDİYÂNİLİK).**GULÂM ALİ**

(bk. AZÂD-ı BİLGRÂMİ).

GULÂM HASAN

(غلام حسن)

(ö. 1201/1786)

İran asıllı Hint şairi.

Delhi'de doğdu. Doğum tarihini bazı kaynaklar 1140 (1728), bazıları 1150 (1737) veya 1154 (1741) olarak kaydeder. Babası Mîr Gulâm Hüseyin Dâhik, özellikle hiciv ve latifeleriyle tanınmış bir şairdi. Dedesi Mîr İmâmî, Bâbürlü hükümdarlarından I. Şah Cihan döneminde (1628-1657) Herat'tan gelip Delhi'ye yerleşmişti.

Öğrenimini ailesinin yanında tamamlayan Gulâm Hasan, 1739'da Delhi'de çıkan karışıklıktan dolayı babası ile birlikte Evedh (Avad / Oudh) Devleti'nin başşehri Feyzâbâd'a gitti. Burada Newâb Âsafüddeve'nin hizmetine girdi. Âsafüddeve 1775'te başşehri Leknev'e naklettikten sonra Gulâm Hasan da oraya yerleşti. Leknev'de Sâlâr Ceng ile oğlu Nevâziş Han ve Cevâhir Ali Han gibi ileri gelen devlet adamlarıyla tanıştı. Kaside ve mesnevilerini ithaf ettiği bu kişiler tarafından himaye edilen Gulâm Hasan Leknev'de vefat etti.

Önce Farsça, daha sonra Urduca yazdığı şiirlerinden bilhassa Farsça olanlarında başarılı bir sanatkar olduğu herkesçe kabul edilmiştir. Urduca şiirlerinde Mîr Ziyâ, Mirza Sevdâ-i Dihlevî, Sûz ve Hâce Mîr Derd gibi şairlerin etkisi görülür.

Eserleri. Gulâm Hasan'ın başlıca eserleri şunlardır: 1. *Sihrû'l-beyân*. Bir kaside ile birlikte Âsafüddeve'ye takdim ettiği Urduca bir mesnevi olup Delhi şiir akımının en güzel örneğini oluşturur. Eski bir Hint halk hikâyesini konu alan ve Urdu şiirinin de en mükemmel eseri olarak kabul edilen *Sihrû'l-beyân*'ın Urdu edebiyatı üzerinde büyük etkisi olmuştur. Eser, Sâlim Abdullah (Karaçi 1955) ve Vahîd Kureyşî (Lahor 1966) tarafından neşredilmiştir. Mîr Bahadır Ali Hüseyin'in nesre çevirdiği *Sihrû'l-beyân*'ı Aram, Ronak Banarsi, Fâhir Muhammed Tâig, Zarîf ve Abdullah Fetih-

pürî tiyatro eseri haline getirmişlerdir. Eser Bowdler Bell, M. H. Court ve diğer bazı kişiler tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir. 2. *Tezkire-i Şu'arâ-yı Urdû* (Ali-garh 1922). Müellifin Farsça tek mensur eseri olup Urduca şiir yazan 300 şairin hal tercümesini ihtiva eder. Eski, orta ve çağdaş dönem şairlerine göre üç bölüme ayrılmıştır. Şairlerin alfabetik sıra ile kaydedildiği eserin dili ağır olmakla birlikte şairler ve şiirleri hakkında isabetli değerlendirmeler yapmıştır. 3. *Meşneviyyât*. Müellifin kendi mesnevilerinden oluşan Urduca bir mecmua olup bu mesnevilerin başlıcaları şunlardır. *Naql-i Zen-i Fâhişe*, *Şâdî-i Âsafüddeve*, *Tehniyet-i 'İd*, *Vaşf-ı Kaşr-i Cevâhir*, *Hân-ı Ni'met*, *Rumûzü'l-Ârifin* ve *Gülzâr-ı İrem*. Bunlardan *Rumûzü'l-Ârifin*, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Meşnevi*'si örnek alınarak yazılmıştır. *Gülzâr-ı İrem* tarihle ilgili bir eser niteliğindedir. *Vaşf-ı Kaşr-i Cevâhir* ise Cevâhir Ali Han'ın methine dairdir. Şairin bu mesnevileri *Meşneviyyât-ı Mîr Hasan* adıyla Abdülbârî Âsî tarafından yayımlanmış (Leknev 1945), daha sonra Vahîd Kureyşî tarafından eserin yeni baskısı yapılmıştır (Lahor 1966).

BİBLİYOGRAFYA :

Gulâm Hasan, *Sihrû'l-beyân* (nşr. Sâlim Abdullah), Karaçi 1955, nâşirin önsözü, s. 5; Muhammed Hüseyin Âzâd, *Âb-ı Hayât*, Lahor 1950, s. 249-250; Vahîd Kureyşî, *Mîr Hasan ör un kâ Zamâne*, Lahor 1959, s. 201-204; S. M. Akil, *Urdû Meşnevî kâ İrtikâ Şimâl-i Hind me*, Allahâbâd 1965, s. 118-126, 333-339, 373-374; Râm Bâbu Sekşine, *Târîh-i Edeb-i Urdû*, Lahor 1967, s. 89; *Târîh-i Edebiyyât-ı Müselmânân-ı Pâkistân u Hind*, Lahor 1971, VII/2, s. 168; İcâz Hüseyin, *Muhtaşar-ı Târîh-i Edeb-i Urdû*, Karaçi 1971, s. 87-92; Muhammad Sadiq, *A History of Urdu Literature*, Calcutta 1984, s. 150-153; Cemîl Câlîbî, *Târîh-i Edeb-i Urdû*, Lahor, ts., II, 819; Ebû'l-Leys Siddîkî, *Leknev kâ Debistân-ı Şâ'irî*, Karaçi 1987, s. 108; a.mlf., "Mîr Hasan Dihlevî", *UDMİ*, XXI, 935-937; J. A. Haywood, "Hasan, Mîr Ghulam", *El² Suppl.* (İng.), s. 358-359.

HANİF FAUQ

GULÂM HÜSEYİN

(غلام حسين)

Gulâm Hüseyin Selîm Zeyd-pûrî
(ö. 1233/1817)**Bengal'in**
ilk müslüman tarihçilerinden.

Evez'de Bâre Banki civarındaki Zeyd-pûr'da doğdu. Daha sonra İngiliz Bâzârı diye de bilinen Engrîzâbâd'a göç etti. İyi bir eğitim gördü. Bölgedeki İngiliz

Doğu Hindistan Şirketi'nin ticarî temsilcisi George Udny'nin (Udney) sorumluluğu altında postahane müdürü (dak münşî) oldu. Udny'nin ricası üzerine bir Bengal tarihi yazmayı kabul etti ve 1202'de (1787-88) tamamladığı bu Farsça eserine *Riyâzü's-selâtin* adını verdi. Eser bir mukaddime ve dört bölümden meydana gelmektedir.

Gulâm Hüseyin *Riyâzü's-selâtin*'in mukaddimesinde Bengal ve civarını tanıtır; bölgede yaşayan halka dair bilgi verir. Ayrıca bazı şehir ve kasabaları tasvir eder; Bengal sultanlarıyla valilerini ve onlarla ilgili bazı anekdotları anlatır. Birinci bölümde Delhi sultanlarının tayin ettiği Bengal valilerinden, ikinci bölümde bağımsız Bengal sultanlarından, üçüncü bölümde Bâbürlüler'e bağlı vekillerden (nâzımlar, nizamlar), son bölümde Fransız ve Portekizliler'in Bengal'e gelişinden ve buradaki İngiliz hâkimiyetinden bahseder. Mevlî Abdülhak Âbid tarafından neşredilen *Riyâzü's-selâtin*'i (Kalkûta 1890) Mevlî Abdüsselâm notlarla birlikte İngilizce'ye çevirmiştir (Calcutta 1902; Delhi 1975).

BİBLİYOGRAFYA :

Gulâm Hüseyin Sâlim, *Riyâzü's-selâtin* (nşr. Mevlî Abdülhak Âbid), Kalkûta 1890; a.e. (İng. trc. Mavlavi Abdus Salam), Calcutta 1902, s. 2-5; Storey, *Persian Literature*, I/1, 178; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtir*, VII, 352; Hânâbâ, *Fihrist*, II, 2726; Gholam Rasul, *The Origin and Development of Muslim Historiography*, Dakka 1984, s. 117-119; H. Beveridge, "The Khurshid Jahan Numa of Sayyad İlâhî Bakhsal al-Husainî Angrêzâbâdî", *JASB*, LXIV/1 (1895), s. 196, 198; "Gulâm Hüseyin", *IA*, IV, 824; A. S. Bazmee Ansari, "Ghulam Husayin (Salim)", *El²* (İng.), II, 1092.

A. S. BAZMEE ANSARI

GULÂM HÜSEYİN HAN

(غلام حسين خان)

(ö. 1230/1815'ten sonra)

Hintli münşî.

1140'ta (1728) Delhi'de (Cihanâbâd) doğdu. Tabâtabâî nisbesiyle tanınır. Bâbürlü şehzadelerinden II. Şah Âlem'in kâtibî Seyyid Hidâyet Ali Han'ın oğludur. Babası ailesiyle birlikte, Bengal nâzımı Şucâüddeve'nin hizmetinde çalışan akrabası Allah Virdî Han Mehâbet Ceng'in bulunduğu Mürşidâbâd'a göç etti (1732). Allah Virdî Han Azîmâbâd nâzımı olunca babası da oraya gidip yerleşti ve kısa zamanda geniş bir çevre edinerek Azîmâbâd nâibi oldu.

1745'te Delhi'den Azimâbâd'a giden Gulâm Hüseyin Han burada dayısının kızı ile evlendi. 1748 yılında, Allah Virdî Han'ın Mongîr'de bulunan damadı Saîd Ahmed Han Savlet Ceng'in hizmetine girdi ve Purniye bölgesinin en yüksek zâbirî âmirliğine (fevcdâr) tayin edildi. Saîd Ahmed Han ölünce (1755) halefi ve oğlu Şevket Ceng Han'ın yanında çalıştı. Şevket Ceng Han'ın, Bengal Hükümdarı Sirâcüddevle'ye karşı ayaklanması üzerine (1756) vaktiyle ailesini sürgün eden Sirâcüddevle'nin kendisini öldüreceğinden korkarak Benâres'teki akrabalarını yanına sığındı. 1757'de Azimâbâd'a gitti. Vali Raca Râm Narâyan'ın yardımıyla ailesinin Azimâbâd'daki mülklerini aldığı gibi burada yaşamasına da izin verildi. 1759'da II. Şah Âlem'in Bengal'e saldırısı sırasında onun tarafına geçtiyse de saldırı başarısızlıkla sonuçlanınca Benâres'e gitti.

Gulâm Hüseyin, bir müddet sonra Râm Narâyan'ın kendisini affettiğini öğrenip Azimâbâd'a döndü. Burada bazan İngilizler'in, bazan Mîr Kâsım'ın yanında yer almak suretiyle iki tarafın da teveccühünü kazanmaya çalıştı. Mîr Kâsım, kendisine sadık kalması için ona 5000 rupi verdiği gibi birikmiş maaşlarını da ödetti. 1763'te Mîr Kâsım'ın İngilizler'e yenilmesi üzerine tekrar Benâres'e giden Gulâm Hüseyin ertesi yıl buraya gelen II. Şah Âlem'in ordusuna katıldı. Ancak Evedh (Avad/Oudh) nevwâbî Vezîr'in kumandasındaki bu orduda kalmak istemeyip ayrıldı. 1765'te İngilizler tarafından Benâres'teki bir fabrikada görevlendirildiyse de kısa bir süre sonra babasının ölüm haberini alınca buradan ayrılarak Hüseyinâbâd'a gitti. 1773'te hac için hazırlık yapmak üzere Kalkûta'ya geldi; ancak parasızlığı sebebiyle isteğini yerine getiremedi ve Azimâbâd'a döndü. O sırada Azimâbâd'a gelen Albay Goddard tarafından buranın malî işler yönetimine tayin edildi. Bir müddet sonra Âsafüddevle ordusu kumandanlığına getirilen Goddard'la birlikte Leknev'e gitti, bir yıl sonra tekrar Azimâbâd'a döndü. 1778'de yine Albay Goddard'la birlikte gittiği Kalkûta'da dört yıl kalarak İngiliz genel valisi Warren Hastings'in güvenini kazanmaya çalıştıysa da başarılı olamadı.

Gulâm Hüseyin Han'ın ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak 1230'da (1815) hayatta olduğunu gösteren kayıtlar vardır. Abdülhay el-Hasenî'ye göre babası tarafından Mongîr civarın-

da kurulmuş olan Hüseyinâbâd'da vefat etmiştir (*Nüzhetü'l-havâtır*, VI, 200). Soyundan gelenlere Patna'da bugün de rastlanmaktadır.

Her şartta edebî faaliyetini sürdürmekten geri kalmayan Gulâm Hüseyin Han mesleğinin ehli bir münşî idi.

Eserleri. 1. *Siyerü'l-müte'ahhîrîn*. Gulâm Hüseyin, Hindistan tarihini Evrengzîb'in ölümünden (1707) 1781'e kadar ayrıntılı bir şekilde anlatan bu eseri Şubat 1780'de yazmaya başlamış, Ağustos 1781'de bitirmiştir. Müellif hattı nüshası Bankipûr Oriental Public Library'de bulunan eserin (M. Abdul Muqtedir, VII, nr. 582) çeşitli baskıları yapılmıştır (Kalkûta 1248; Leknev 1282, 1314). *Siyerü'l-müte'ahhîrîn*, Hacı Mustafa (Raymond) tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir (Kalkûta 1789, 1902-1903, 1926). Eseri S. Bahşiş Ali Feyzâbâdî *İkbâlnâme* (Delhi, ts.), Gökul Prasâd *Mir'âtü's-selâtin* (Leknev 1874) adıyla Urduca'ya tercüme etmiştir. *Siyerü'l-müte'ahhîrîn*'in kısmî bazı İngilizce çevirileri yanında (Storey, I/1, s. 638-639) *Mûlahhasû't-tevârîh* adıyla kısaltılmış Farsça bir metni de vardır (Kalkûta 1243; Agra 1247). 2. *Bişâretü'l-imâme*. Atalarının hal tercümelerini ve dedesi Seyyid Alîmullah Tabâtâbâî ile büyük dedesi Seyyid Feyzullah'ın kerâmetlerini ihtiva eder (a.g.e., I/1, s. 634; *EI* [İng.], II, 1092).

Gulâm Hüseyin'in ayrıca, Mîr Hüseyin el-Meybüdî'nin *Fevâtîh* adlı eserindeki bazı hadislerin şerhinden ibaret olup Hz. Ali ve Ehl-i beyt'in faziletlerini konu alan ve adı zikredilmeyen bir eseri (eksik bir nüshası için bk. M. Abdul Muqtedir, XIV, nr. 1319), Mevlânâ'nın *Meşnevî*'siyle ilgili bir şerhi ve bir Kur'an tefsiri bulunmaktadır. Tarihe dair *Şerefnâme* adlı bir eser de ona izâfe edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Gulâm Hüseyin Han Tabâtâbâî, *Siyerü'l-müte'ahhîrîn*, Leknev 1866, II/3, s. 948-952; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, I, 280-282; Mavlavî Abdul Muqtedir, *Catalogue of the Arabic and Persian Manuscripts in the Oriental Public Library of Bankipore*, Patna 1908, VII, nr. 582; XIV, nr. 1319; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtır*, VI, 199-200; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 625-640; Gholam Rasul, *The Origin and Development of Muslim Historiography*, Dakka 1984, s. 120-122; M. H. Elliot — J. Dowson, *The History of India*, Delhi 1990, VIII, 194-198; *Kâmûsü'l-âlam*, V, 3283; "Gulâm Hüseyin Han", *IA*, IV, 824; A. S. Bazmee Ansari, "Ghulam Husayn Khân Tabâtâbâ'î", *EI* (İng.), II, 1091-1092.

TAHSİN YAZICI

GULÂM ŞADÎ

(ö. 924/1518'den sonra)

Bestekâr ve hânende.

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Herrevî nisbesiyle de anılır. Abdülkâdir-i Merâgî'nin (ö. 838/1435) önde gelen talebeleri arasında yer aldığı müzik tarihleriyle ilgili eserlerin çoğunda kaydedilirse de onun 1518 yılında henüz hayatta bulunduğu dikkate alındığında, Merâgî'nin sözü geçen talebesinin Gulâm Şadî değil babası Hânende Şadî olduğu daha kuvvetli bir ihtimal olarak ortaya çıkar.

Sultan Baykara'nın sarayında yetişen Gulâm Şadî, sarayda düzenlenen üst seviyedeki müzik toplantılarının vazgeçilmez bir üyesi olarak devrin ünlü müzikişinasları arasında yer aldı. Ayrıca Ali Şîr Nevâî'den de büyük yardım ve destek gördü. Çeşitli müzik aletlerini çalmakla birlikte asıl şöhretini bestekârlığı ve hânendeliğiyle yapmıştır. Mahmut Rağîp Gazimihal, onun ve Abdülkâdir-i Merâgî'nin eserlerinin talebelerinden Zeynelâbidîn adlı bir sanatkâr tarafından Anadolu'da tanıtılıp yayıldığından bahseder. Bu sanatkârın, *Qânûn-ı 'Îlmi* ve *'Ameliyy-i Mûsikî* adlı eserin müellifi bestekâr Zeynelâbidîn el-Hüseynî olması kuvvetle muhtemeldir. Gulâm Şadî'nin Fâtih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'a davet edildiği de rivayet edilir.

Gulâm Şadî 1512 yıllarında, şöhretini duyan Kazan hanlarından Muhammed Emin Han'ın isteği üzerine Hüseyin Baykara'nın halefi Şeybak Han tarafından Kazan'a gönderildi. Burada Emin Han'ın iltifatlarına mazhar olduysa da Horasan ile Kazan'ın müzik anlayışları arasındaki farklılıktan dolayı Kazan'daki icrasının dinleyiciler tarafından beğenildiği söylenemez. Gulâm Şadî, büyük ihtimalle Muhammed Emin Han'ın ölümünden (1518) sonraki fetret devrinde söylediği bir söz yüzünden Bargaç Han'ın emriyle suda boğularak öldürüldü. Küçük kardeşi Şadî Beçe de XVI. yüzyılın önemli müzikişinaslarındandır.

Herat sarayının kültür ortamında yetişen Gulâm Şadî araştırmacıların çoğuna göre Abdülkâdir-i Merâgî'den sonra XV. yüzyılın en büyük müzik sanatkârı kabul edilmiştir. Gulâm Şadî ile Merâgî arasında geçen bir olaydan bazı kaynaklarda söz edilmektedir. Buna göre, eser-